

NUMMER 9, 31 MAART 2023

**GENTSE
ECONOMISCHE
INZICHTEN**

**UNIVERSITEIT
GENT**

HOEZO ENERGIECRISIS? ANALYSE VAN DE ENERGIEFACTUUR VAN 930.000 GEZINNEN

Gert Peersman, Koen Schoors en Milan van den Heuvel
Vakgroep Economie, Universiteit Gent

**FACULTEIT ECONOMIE
EN BEDRIJFSKUNDE**

KERNINZICHTEN

- Volgens officiële statistieken die worden gebruikt voor de consumptieprijsindex was de energiefactuur (na overheidssteun) voor het "crisisjaar" 2022 gemiddeld 81% duurder dan in 2018. Echter, dit staat in schril contrast met de realiteit. Banktransactiegegevens van 930.000 gezinnen tonen aan dat de energiefactuur van een gemiddeld (mediaan) gezin in de praktijk slechts 17% (1%) duurder was. Bijna de helft van de gezinnen (47%) betaalde in 2022 zelfs minder voor energie dan in 2021.
- Dat betekent niet dat niemand zwaar getroffen werd: ongeveer 5% van de gezinnen betaalde op jaarbasis minstens €1500 meer dan in 2021, sommigen zelfs €3000-€4000 meer. Niettemin waren die extreme stijgingen uitzonderingen en niet de regel.
- Drie factoren kunnen het verschil tussen de officiële cijfers en de realiteit verklaren. Ten eerste houdt de index alleen rekening met de tarieven van nieuwe (vaste of variabele) energiecontracten, terwijl de meerderheid van de gezinnen een contract had (heeft) met een vast tarief van vóór de crisis. Ten tweede gaan de officiële cijfers uit van verbruiksvolumes die dateren van vóór de coronapandemie, terwijl er in de praktijk sprake was van lagere verbruiksvolumes. Tenslotte is er een verschil omdat bepaalde vormen van overheidssteun in de statistieken worden uitgespreid over de tijd, terwijl gezinnen er in werkelijkheid al ten volle van hebben kunnen genieten.
- Als gevolg van de meetfout werd de consumptieprijsindex in 2022 gemiddeld met 3,3% overschat en de gezondheidsindex met 3,5% (respectievelijk 4,4% en 4,7% op basis van de mediaanfactuur). Hierdoor zijn de lonen en uitkeringen veel meer gestegen dan het daadwerkelijke koopkrachtverlies.
- Anderzijds zullen het uitspreiden van de overheidssteun in de statistieken en de daling van energieprijzen in de nabije toekomst een neerwaarts effect hebben op de index, terwijl in de praktijk de energiefactuur voor veel gezinnen duurder zal worden en de steun wegvalt. De inflatie in de portemonnee zal daardoor gedurende een periode hoger zijn dan de statistieken en de loonindexatie.
- Omdat er enkel nieuwe energiecontracten in de index worden opgenomen, ontstaan er ongewenste schommelingen in zowel de koopkracht van werknemers als de concurrentiepositie van bedrijven. We bevelen aan om dit fundamentele probleem op te lossen door de werkelijke energiefacturen van de gezinnen te gebruiken voor het berekenen van de consumptieprijsindex.

INLEIDING¹

De afgelopen twee jaar is de consumptieprijsindex met bijna 17% gestegen. De index wordt berekend door de prijzen van een korf goederen en diensten over de jaren te volgen, waarbij het gewicht van elk item in de korf wordt bepaald door het belang in het totale uitgavenpatroon van de gezinnen. Ongeveer de helft van de stijging van de consumptieprijsindex is het gevolg van hogere energieprijzen. De prijzen voor elektriciteit en verwarming die in de indexkorf worden opgenomen zijn in die periode namelijk ruim verdubbeld. Er is dan ook sprake van een heuse "energiecrisis".

De forse stijging van energieprijzen heeft de regering ertoe aangezet om allerlei steunmaatregelen te verlenen, zoals een btw-verlaging voor gas en elektriciteit, een uitbreiding van de sociale energietarieven en het verdelen van energiecheques. Daarnaast wordt de consumptieprijsindex gebruikt om het officiële inflatiecijfer te bepalen en (uitgezuiverd voor alcoholische dranken, tabakswaren en motorbrandstoffen) het indexeren van lonen en uitkeringen. Het doel van deze koppeling is voor stabiliteit te zorgen door de koopkracht van werknemers en uitkeringsgerechtigden op peil te houden. De lonen en uitkeringen zijn de afgelopen twee jaar bijgevolg ook met bijna 17% gestegen.

Door drie effecten is het werkelijke koopkrachtverlies door de energiecrisis tot op heden minder dan de officiële statistieken suggereren.

In dit Gentse Economische Inzicht onderzoeken we of de energiefactuur (elektriciteit en verwarming) effectief zoveel is gestegen als de officiële statistieken suggereren, en wat dit betekent voor de berekening van de consumptieprijsindex. De manier waarop energie in de indexkorf wordt opgenomen doet namelijk vragen rijzen. Zo wordt er voor gas- en elektriciteitsprijzen enkel rekening gehouden met de prijzen van nieuwe contracten (met al dan niet een vast of variabel tarief), terwijl een

¹ We danken BNP Paribas Fortis voor het verstrekken van toegang tot de gegevens voor ons onderzoek. De meningen, conclusies en aanbevelingen die in dit Inzicht worden gepresenteerd zijn echter uitsluitend die van ons en niet noodzakelijk die van BNP Paribas Fortis. De

meerderheid van de gezinnen tijdens de energiecrisis een contract had met een vast tarief dat dateert van voor de crisis. Volgens de CREG hadden bijvoorbeeld 68% van de elektriciteitscontracten en 64% van de gascontracten in 2020 een vast tarief. Hetzelfde principe geldt voor veel gezinnen die met stookolie verwarmen. Nogal wat stookoliegebruikers hebben namelijk hun stookolietank gevuld voor aanvang van de energiecrisis, en hebben die pas opnieuw moeten vullen wanneer stookolieprijzen enigszins genormaliseerd waren. Het feit dat veel gezinnen in praktijk een lager tarief betalen (of betaald hebben) dan de officiële statistieken suggereren definiëren we in dit Inzicht als een "prijsseffect".

$$\text{Consumptieprijsindex} = W_{\text{energie}} * P_{\text{energie}} + \dots$$

Gewicht energie: bepaald door het volume van energieverbruik in 2018

Energieprijs per eenheid verbruik: bepaald door de prijs van een nieuw contract

Anderzijds hebben veel gezinnen, aangemoedigd door hogere energieprijzen en de media-aandacht, hun energieverbruik verminderd door gedragsveranderingen en investeringen in energie-efficiëntie. Daardoor was het gewicht van energieconsumptie in de gezinsuitgaven in praktijk lager dan het gewicht dat gebruikt wordt voor de berekening van de consumptieprijsindex. Het gewichtenschema van de index is immers gebaseerd op huishoudbudgetonderzoek van 2018. Omdat het consumptiepatroon werd vertekend door de pandemie, is er sindsdien geen update van het verbruiksvolume geweest. We definiëren dit als het "volume-effect".

Tenslotte is er ook een verschil tussen de consumptieprijsindex en de realiteit door bepaalde energiemaatregelen van de overheid. De stookoliecheque en het eindejaarbasispakket energie zijn tot op heden bijvoorbeeld slechts gedeeltelijk doorgerekend in de statistieken, omdat de gevolgen van die maatregelen bij de indexberekening worden gespreid over een volledig jaar (vanaf het moment van invoering). In werkelijkheid hebben gezinnen die koopkrachtsteun echter volledig gekregen. Opnieuw komt dit neer op een overschatting van de consumptieprijsindex in vergelijking met de

gegevens werden enkel gebruikt voor academische doeleinden. Er werd geen persoonlijke of vertrouwelijke informatie uitgewisseld. Alle voorzorgsmaatregelen werden genomen om de privacy en vertrouwelijkheid van de klanten van de bank volledig te waarborgen.

realiteit. Merk op dat dit niet geldt voor de uitbreiding van de sociale tarieven en de btw-verlagingen omdat die een invloed hebben op de echte facturen, maar ook onmiddellijk en integraal werden meegenomen in de indexberekening.

Door deze drie effecten is (was) het werkelijke koopkrachtverlies van gezinnen door de energiecrisis geringer dan de officiële statistieken suggereren. De cruciale vraag is hoe groot deze vertekening is, en of ze al dan niet belangrijk is. We beantwoorden deze vragen op basis van de energiefacturen die 930.000 gezinnen in praktijk hebben betaald. Aangezien we enkel informatie hebben over het totaalbedrag van de energiefacturen, kunnen we geen onderscheid maken tussen de verschillende effecten, maar hebben we wel een duidelijk zicht op de som van de effecten en de globale vertekening van de officiële statistieken.

In het vervolg van dit Inzicht bespreken we eerst hoe we de data hebben verzameld. Vervolgens analyseren we de evolutie van de energiefacturen tijdens de crisisperiode en de vertekening van de officiële cijfers. In het laatste deel bespreken we de gevolgen op het indexeren van lonen en uitkeringen, en stellen we voor om dit in de toekomst op een andere manier te doen.

DATASET VAN HET ONDERZOEK

Voor dit onderzoek gebruiken we geanonimiseerde transactiedata van BNP Paribas Fortis (BNPPF) die we binnen de systemen van de bank en een strikt kader van GDPR-veiligheid mochten analyseren. De transactiedata verlaten dus nooit de bank. Elke transactie wordt gekenmerkt door een datum, een anoniem klantnummer (gezin), een bedrag, een datum, een anoniem tegenpartijnummer en een label dat ons vertelt wat voor transactie het is (bijvoorbeeld een betaling voor energie, loonstorting, spaarbeweging, etc.). Op die manier is het mogelijk om alle betalingen voor gas en/of elektriciteit te identificeren, alsook betalingen voor vloeibare en vaste brandstoffen.

Aan de hand van deze transacties selecteren we huishoudens die tussen januari 2018 en december 2022

systematisch hun energierekeningen hebben betaald met hun BNPPF rekening. De finale steekproef bevat 930.000 unieke gezinnen. Dat is bijna 20% van alle Belgische gezinnen. De representativiteit van de steekproef werd afgetoetst aan de hand van drie nationaal bekende statistieken. Daaruit blijkt dat zowel de inkomensdistributie (die is o.a. relevant voor de representativiteit van de sociale tarieven in onze dataset), het aantal gezinnen dat stookolie en andere brandstoffen als energiebron gebruiken, en de relatieve gewichten van de energiecomponenten in de consumptieprijsindex representatief zijn voor de Belgische populatie. Voor de overlappende maanden is de distributie van de energiefactuur ook gelijkaardig aan de distributie die gevonden werd op basis van een bevraging door de Nationale Bank bij een representatief staal van Belgische gezinnen.²

Merk op dat we bij de betalingen ook rekening houden met eindafrekeningen van gas en elektriciteit tijdens die maand. Om de maandelijkse kost voor vaste en vloeibare brandstoffen te bepalen, spreiden we het bedrag van een aankoop evenredig over alle maanden tot de eerstvolgende aankoop van deze brandstoffen.

EVOLUTIE VAN DE ENERGIEFACTUUR

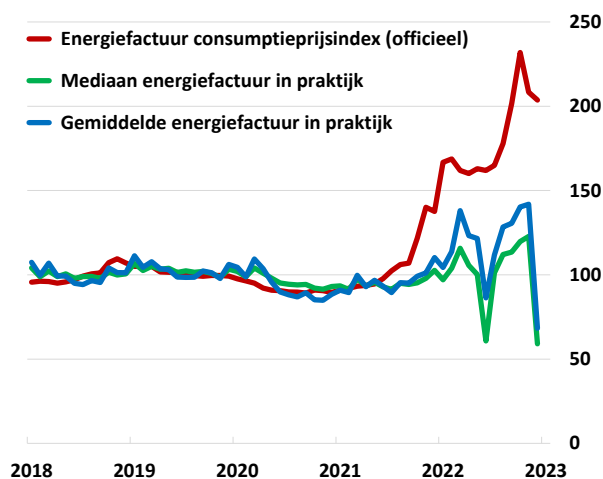
Figuur 1 toont de evolutie van de gemiddelde en mediaan energiefactuur (uitgaven voor elektriciteit en verwarming) sinds 2018, en de evolutie van energieprijzen die worden gebruikt voor het berekenen van de consumptieprijsindex. Alle reeksen zijn herschaald zodat het gemiddelde van de reeks in 2018 gelijk is aan 100. Het jaar 2018 is ook het basisjaar van het gewichtenschema van de index. Aangezien er bij het berekenen van de consumptieprijsindex wordt verondersteld dat het verbruiksvolume sinds 2018 onveranderd is gebleven, kunnen we de evolutie van de energieprijzen die voor de index worden gebruikt rechtstreeks vergelijken met de evolutie van de factuurbedragen in praktijk.³ De afwijking tussen de facturen volgens de consumptieprijsindex en die in praktijk is de som van de drie effecten die we eerder hebben besproken. Omdat de laatste maand niet representatief is voor de crisisperiode door

² Deze bevraging werd besproken in het Gents Economische Inzicht "Impact van de energiefactuur op het energieverbruik, consumptie- en spaargedrag van Belgische gezinnen", geschreven door Gert Peersman en Joris Wauters.

³ Aangezien het gewichtenschema van de index gebaseerd is op "relatieve" verbruiksvolumes, en de totale consumptie sinds 2018 is toegenomen, wordt er bij het berekenen van de index impliciet zelfs een beperkte toename ($\pm 2\%$) van het energieverbruik verondersteld.

het eindejaarbasispakket, vergelijken we in onze bespreking het gemiddelde van het volledige "crisisjaar" 2022 met het gemiddelde van het basisjaar 2018, en met het gemiddelde van het jaar 2021.⁴

Figuur 1 – Evolutie van de energiefactuur volgens de consumptieprijsindex versus de praktijk (2018 = 100)

Uit de figuur blijkt dat er een substantieel verschil is tussen de officiële cijfers en de energiefacturen in praktijk. De energiefactuur die gebruikt wordt voor het berekenen van de consumptieprijsindex was in 2022 gemiddeld bijvoorbeeld 81% duurder in vergelijking met het basisjaar 2018 (rode lijn). In praktijk is de gemiddelde energiefactuur over die periode echter met slechts 17% gestegen (blauwe lijn). Voor een modaal gezin (mediaan) was dat zelfs amper 1% (groene lijn).

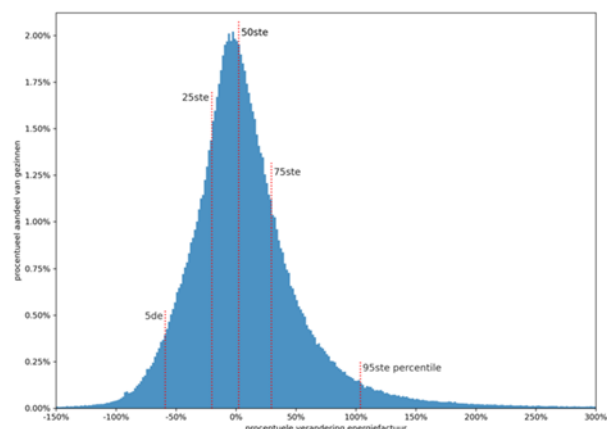
Voor een gemiddeld gezin was er de voorbije twee jaar eigenlijk geen energiecrisis.

Als we kijken naar de verdeling van de procentuele verandering in de energiefactuur tussen 2021 en 2022 (Figuur 2) dan valt het op dat bijna de helft (47%) van de gezinnen in het "crisisjaar" 2022 zelfs minder voor energie betaalde dan het jaar voordien. Merk op dat dit zeer hoge percentage niet alleen wordt gedreven door het eindejaarbasispakket. Wanneer we de vergelijking beperken tot de eerste tien maanden van het jaar, dan

⁴ Merk op dat de hoogste inkomens een deel van het eindejaarpakket via de belastingaangifte zullen moeten terugbetalen. We hebben

betaalden nog steeds ruim 40% van de gezinnen in 2022 minder voor energie dan in 2021. Algemeen leren de banktransactiedata ons dat er voor een gemiddeld gezin de voorbije twee jaar eigenlijk geen energiecrisis was, zeker als je ook rekening houdt met de indexatie die we verderop bespreken.

Figuur 2 – Procentuele verandering in de energiefactuur van 930.000 gezinnen tussen 2021 en 2022.

Oorzaken

Drie factoren kunnen het verschil tussen de officiële cijfers en de realiteit verklaren. Ten eerste houdt de index alleen rekening met de tarieven van nieuwe (vaste of variabele) energiecontracten, terwijl de meerderheid van de gezinnen een contract had (heeft) met een vast tarief van vóór de crisis. De meeste gezinnen hebben daardoor in praktijk een tarief moeten betalen dat substantieel lager was dan het tarief dat gebruikt wordt voor het berekenen van de consumptieprijsindex. Dit is het zogenoemde prijseffect dat we eerder hebben besproken.

Ten tweede gaan de officiële cijfers uit van verbruiksvolumes die dateren van vóór de coronapandemie, terwijl er in de praktijk sprake was van lagere verbruiksvolumes door gedragsveranderingen en investeringen in energie-efficiëntie en zonnepanelen. Veel gezinnen hebben met andere woorden minder voor energie betaald in het crisisjaar 2022 omdat ze minder energie hebben verbruikt in vergelijking met het referentiejaar 2018. Door dit volume-effect wordt de energiefactuur in de consumptieprijsindex overschat.

onvoldoende informatie om dit te berekenen, maar dit betekent wel dat we de facturen in praktijk enigszins onderschatten.

Tenslotte is er de impact van de overheidssteun. Merk op dat maatregelen zoals het uitbreiden van de doelgroep van de sociale tarieven en de btw-verlagingen op gas en elektriciteit het verschil tussen de officiële statistieken en de werkelijke energiefacturen dat we in Figuur 1 hebben getoond niet kan verklaren omdat die een invloed hebben op de werkelijke facturen, maar ook onmiddellijk en integraal werden meegenomen in de indexberekening.⁵ Maar zij hebben uiteraard de facturen van heel wat gezinnen fors doen dalen. Daardoor zijn zowel de rode, groene en blauwe lijn in Figuur 1 veel minder gestegen dan het geval zou zijn zonder de overheidssteun. Het gezamenlijk effect van deze steunmaatregelen op de energiefactuur is dan ook de voornaamste reden waarom bijna de helft van de gezinnen in 2022 minder voor energie betaalde dan het jaar voordien, zoals aangetoond in Figuur 2.

De overheidssteun is de voornaamste reden waarom bijna de helft van de gezinnen in het crisisjaar 2022 minder voor energie betaalde dan het jaar voordien.

De federale verwarmingspremie (€100) en het eindejaarbasispakket hebben eveneens de facturen van gezinnen doen dalen. Maar die maatregelen hebben, in tegenstelling tot de btw-verlaging en sociale tarieven, ook een impact op het verschil tussen de energiefactuur die wordt gebruikt voor de consumptieprijsindex en de werkelijke energiefacturen die gezinnen tot op heden hebben moeten betalen. Dat zijn in Figuur 1 de negatieve pieken in de effectieve energiefacturen in juni en december. Beide maatregelen manifesteren zich integraal in de werkelijke energiefacturen voor die maanden, terwijl die bij het bepalen van de consumptieprijsindex telkens worden gespreid over een periode van een jaar (vanaf het moment van invoering).⁶ Door die spreiding is de impact van de maatregelen op de rode lijn (consumptieprijsindex) tijdens de bewuste maanden minder uitgesproken dan de impact in praktijk (blauwe en groene lijnen). Het resultaat is een overschatting van de consumptieprijsindex tijdens die maanden, maar

⁵ Ongeveer 10% van de gezinnen had voor de energiecrisis een sociaal tarief. Bij het uitbreiden van de doelgroep werd dit opgetrokken tot ongeveer 20%. Dat zijn ook de gewichten die voor die tarieven gebruikt werden (worden) voor het berekenen van de consumptieprijsindex van een gemiddeld gezin.

anderzijds ook een onderschatting tijdens de andere maanden. Globaal is er over het hele jaar 2022 netto wel een overschatting van de index omdat de spreiding van de effecten nog doorloopt tot eind 2023.

Nuances bij de resultaten

We moeten deze verrassende bevindingen op een aantal vlakken nuanceren. Terwijl het volume-effect een permanente besparing op de energiefactuur kan inhouden, is het prijseffect slechts uitstel van executie. Eenmaal de contracten met vaste tarieven hun einddatum bereiken, zou de factuur voor die gezinnen immers alsnog kunnen stijgen. Daardoor zouden de blauwe en groene lijnen in Figuur 1 bijvoorbeeld de hoogte ingaan, terwijl dit geen impact heeft op de rode lijn die gebruikt wordt voor het bepalen van de consumptieprijsindex. Maar aangezien de internationale gasprijzen ondertussen fors zijn gedaald, zou die prijsschok uiteindelijk ook goed kunnen meevallen.

Bovendien zal ook de overheidssteun grotendeels wegvallen. Daardoor zullen zowel de factuur die gebruikt wordt voor de consumptieprijsindex, als de echte facturen van gezinnen toenemen. De consumptieprijsindex zal echter minder stijgen dan de werkelijke facturen (of verhoudingsgewijs dalen) aangezien het gunstige effect van de verwarmingspremie en het eindejaarbasispakket door de spreiding nog een tijdje doorwerkt in de index, terwijl de gezinnen die steun al hebben gekregen.

Dit wil niet zeggen dat er geen gezinnen waren die zwaar getroffen werden. Onze data suggereren alleen dat het uitzonderingen waren.

Een andere nuance is dat dit niet wil zeggen dat er geen gezinnen waren die zwaar getroffen werden door hogere energieprijzen. Als we opnieuw kijken naar de verdeling van de verandering in de energiefactuur tussen 2021 en 2022 (Figuur 2), dan stellen we ook vast dat een beperkt aantal gezinnen wel degelijk werd getroffen door uitzonderlijke factuurstijgingen. Voor iets meer

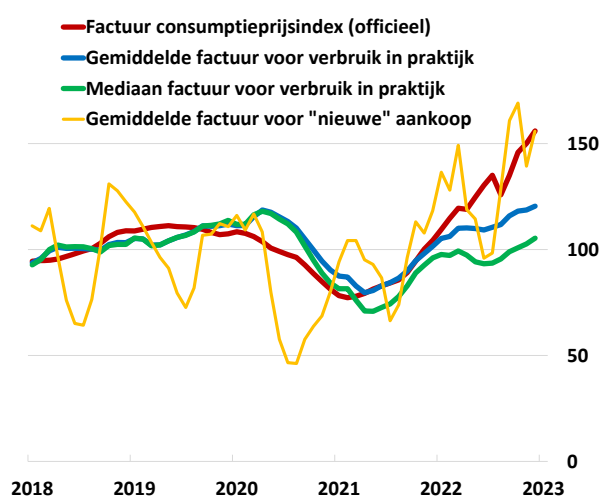
⁶ Het effect van de stookoliecheque op de index wordt ook over de tijd uitgespreid, maar dat geldt evengoed voor de werkelijke energiefactuur (naargelang gezinnen er gebruik van maken).

dan 5% van de gezinnen was de factuur in 2022 bijvoorbeeld minstens verdubbeld ten opzichte van het voorgaande jaar. Wanneer we de verdeling omzetten naar euro's, dan was de jaarfactuur voor ongeveer 5% van de gezinnen minstens €1500 euro duurder dan in 2021. Voor bepaalde gezinnen was dat zelfs €3000 tot €4000. Onze data suggereren alleen dat die extreem grote stijgingen eerder uitzondering dan regel waren.

Vast tarief voor stookolie en vaste brandstoffen

De vertekening van de energiestatistieken omdat er enkel gekeken wordt naar nieuwe gas- en elektriciteitscontracten is gekend,⁷ maar uit onze analyse blijkt dat dit ook van toepassing is voor mensen die verwarmen met stookolie (of vaste brandstoffen). Stookolieverbruikers klikken namelijk het tarief van hun verbruik voor de eerstvolgende maanden (en soms jaren) vast op het moment dat ze hun stookolietank vullen. Tijdens die maanden zijn ze vervolgens immuun voor stookolieprijsstijgingen tot ze hun tank opnieuw moeten bijvullen, net zoals gasgebruikers met een vast tarief immuun zijn voor prijsstijgingen zolang dit tarief van toepassing is.

Figuur 3 – Evolutie van de factuur voor vloeibare en vaste brandstoffen volgens de consumptieprijsindex versus de praktijk (2018 = 100)

Dat de impliciete vaste stookolieprijs (en prijs voor vaste brandstoffen) voor een gemiddeld gezin tijdens de energiecrisis meer dan een slok op een borrel scheelde voor

de verwarmingsfactuur tonen we in Figuur 3. Volgens de tarieven die voor de consumptieprijsindex worden gebruikt is de verwarmingsfactuur voor die gezinnen in december 2022 meer dan 50% duurder geworden ten opzichte van 2018 (rode lijn). In werkelijkheid is de gemiddelde factuur voor het stookolieverbruik daarentegen met slechts 20% gestegen (blauwe lijn), terwijl die voor de mediaanverbruiker (groene lijn) nagenoeg hetzelfde was als in de jaren voor de coronapandemie.

Interessant is ook de evolutie van de gele lijn in Figuur 3. Deze toont de evolutie van het gemiddelde factuurbedrag die de gebruikers van stookolie en vaste brandstoffen op dat moment betaalden om hun tank bij te vullen (i.e., een nieuwe aankoop van stookolie) of nieuwe vaste brandstoffen aan te schaffen. Maandelijks is dat slechts een fractie van alle gezinnen die deze verwarmingsbronnen gebruiken. Deze lijn heeft een duidelijk seizoenpatroon met hogere factuurbedragen na de winter, maar volgt wel dezelfde trend als de marktprijzen die voor de index worden gebruikt. Kortom: terwijl een nieuwe aankoop van stookolie duur was tijdens de energiecrisis, had een deel van de gezinnen daar weinig of geen last van omdat ze hun tank al gevuld hadden aan lage tarieven voor de crisis. Merk op dat ook hier de bovenvermelde nuances van toepassing zijn: we spreken over een tijdelijk prijseffect waardoor er slechts uitstel is van executie, het effect van de overheidssteun zal verdwijnen, en een beperkt aantal gezinnen was wel dege-lijk gedwongen om de tank te vullen aan hoge prijzen.

IMPACT OP DE CONSUMPTIEPRIJSINDEX

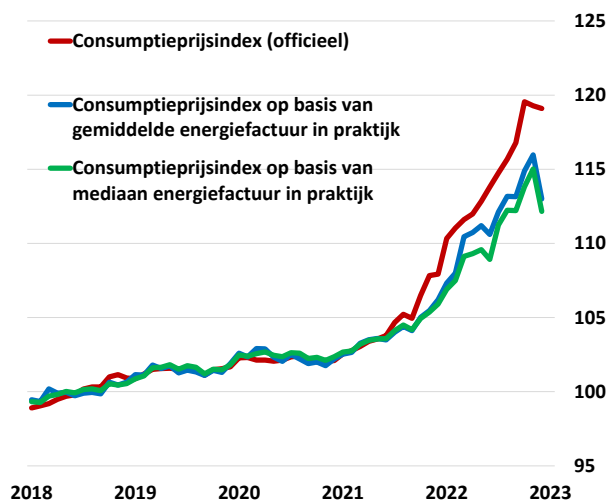
In de vorige sectie hebben we aangetoond dat er een substantieel verschil is tussen de energiefacturen die de gezinnen de afgelopen twee jaar in praktijk hebben betaald en de energiefactuur die wordt gebruikt voor de berekening van de consumptieprijsindex. De vraag die we ons nu stellen is: hoe groot is de vertekening van de consumptieprijsindex en de officiële inflatiecijfers? Om dit te achterhalen, hebben we de consumptieprijsindex herrekend op basis van de gemiddelde (en mediaan) energiefactuur die gezinnen in praktijk betaald hebben.

De rode lijn in Figuur 4 toont de stijging van de officiële consumptieprijsindex sinds 2018. De blauwe lijn toont

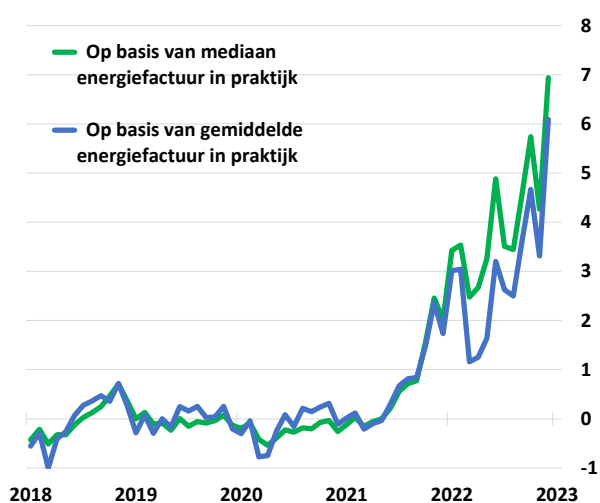
⁷ Zie bijvoorbeeld de NBB blog van Jana Jonckheere "Energieprijzen en inflatie: it's complicated" (18 november 2022).

de evolutie van de index op basis van de gemiddelde energiefactuur die gezinnen in praktijk hebben betaald, en de groene lijn de consumptieprijsindex op basis van de mediaanfactuur. Het verschil tussen de officiële consumptieprijsindex en de index op basis van de werkelijke facturen tonen we in Figuur 5. Dit verschil meet de overschatting van de consumptieprijsindex.

Figuur 4 – Evolutie van de officiële consumptieprijsindex versus de praktijk (2018 = 100)

Figuur 5 – Overschatting van de consumptieprijsindex op basis van de werkelijke energiefacturen

De resultaten bevestigen het vermoeden dat de stijging van de consumptieprijsindex, en bijgevolg de officiële inflatiecijfers, tot op heden serieus overschat werden.

⁸ Het volume-effect is in principe permanent, tenzij het verbruik van gezinnen bijvoorbeeld terug zou stijgen wanneer prijzen dalen.

Tegen eind 2021 werd de index op basis van de gemiddelde factuur al 1,5% overschat. Op basis van de mediaanfactuur was dit zelfs 2,1%. Het verschil loopt verder op in 2022: de gemiddelde vertekening was over het hele jaar respectievelijk 3,3% en 4,4% op basis van de gemiddelde en mediaanfactuur. De grootste verschillen zien we overigens aan het einde van het jaar, een periode die cruciaal was voor het indexeren van lonen en uitkeringen. In de volgende sectie bespreken we dit meer in detail.

GEVOLGEN VOOR DE INDEXATIE VAN LONEN EN UITKERINGEN

In ons land worden lonen en uitkeringen geïndexeerd op basis van de gezondheidsindex. Dat is de (officiële) consumptieprijsindex exclusief alcoholische dranken, tabakswaaren en motorbrandstoffen. Door het weglaten van deze producten uit de indexkorf, stijgen de gewichten van alle andere goederen en diensten die deel uitmaken van de indexkorf. Dat geldt ook voor de "overschatte" energiefactuur, waardoor de vertekening van de gezondheidsindex nóg groter is dan de vertekening van de consumptieprijsindex: de gezondheidsindex werd in 2022 daardoor ongeveer 3,5% (gemiddelde factuur) en 4,7% (mediaanfactuur) overschat. De lonen en uitkeringen zijn bijgevolg veel meer gestegen dan het werkelijke koopkrachtverlies. De koopkracht voor die gezinnen is met andere woorden flink gestegen.

Voor veel gezinnen zal de energiefactuur de komende maanden duurder worden, terwijl de consumptieprijsindex minder dan het koopkrachtverlies zal stijgen.

De koopkrachtstijging door de meetfout in inflatie is echter slechts tijdelijk, omdat ook het prijseffect slechts tijdelijk is.⁸ Tegelijkertijd zal ook de energiesteun nog minstens een jaar een neerwaarts effect op de consumptieprijsindex hebben, terwijl gezinnen die steun in het verleden hebben gekregen. Voor veel gezinnen zal de energiefactuur de komende maanden bijgevolg duurder worden, terwijl de consumptieprijsindex daar geen rekening mee houdt. De koopkracht van veel gezinnen

zal met andere woorden dalen, en dat niet zal gecompenseerd worden door een stijging in de gezondheidsindex en indexatie van de lonen en uitkeringen. Dat kan tot frustraties en onbegrip leiden, zeker voor gezinnen die hun levensstandaard aangepast hebben aan de tijdelijke koopkrachtstijging, en mogelijk sociale onrust. Dit gaat tenslotte over het equivalent van minstens anderhalve indexsprong, en dat in een periode dat er waarschijnlijk geen ruimte zal zijn voor reële loonsverhogingen door de loonnormwet.

Fundamenteel indexprobleem

Al geruime tijd is er in ons land een discussie over de zin en onzin van het automatisch indexeren van lonen en uitkeringen. In dit GEI-artikel worden daar geen uitspraken over gedaan, maar onze analyse brengt wel een fundamenteel probleem aan het licht dat zowel nadelig is voor werknemers als werkgevers. Het probleem is dat de consumptieprijsindex alleen rekening houdt met de tarieven van nieuwe (vaste of variabele) energiecontracten, wat leidt tot grotere schommelingen in zowel de consumptieprijsindex, de koopkracht van werknemers als de concurrentiepositie van bedrijven.

Voor werknemers ontstaan er grotere schommelingen in de koopkracht, terwijl bedrijven worden geconfronteerd met schommelingen in hun concurrentiepositie.

Het doel van het indexatiesysteem voor werknemers is de koopkracht stabiel houden in de periode tussen het tweejaarlijkse loonoverleg in de sectoren en de ondernemingen. Dit gebeurt echter niet omdat er schommelingen in de koopkracht ontstaan telkens wanneer energieprijzen stijgen of dalen. Bij stijgingen ontstaat er een tijdelijke toename van de koopkracht omdat de consumptieprijsindex overschat wordt door het prijseffect. Anderzijds is er tijdelijk een daling van de koopkracht telkens wanneer de energieprijzen dalen, omdat de consumptieprijsindex minder stijgt dan de gemiddelde energiefactuur in praktijk.

Bij de huidige prijsstijging is dat principe misschien niet erg voor werknemers. Het netto-effect lijkt er dan vooral in te bestaan dat de loonstijging er vroeger komt dan de koopkrachtdaling door de duurdere energiefactuur. Maar niets zegt dat dit in de toekomst niet

omgekeerd zal zijn. Het is perfect mogelijk dat er tijdelijke dalingen zijn van energieprijzen, waardoor ook de consumptieprijsindex tijdelijk daalt, terwijl de energiefactuur voor de meeste gezinnen onveranderd blijft. Figuur 5 illustreert dat dit bijvoorbeeld het geval was in de eerste helft van zowel 2018 als 2020. Telkens ging het over bijna 1%, wat overeenkomt met een halve indexsprong. Merk bovendien op dat in praktijk veel gezinnen hun levensstandaard snel aanpassen bij een toename van de koopkracht. Als die toename vervolgens gecorrigeerd wordt, moeten zij hun levensstandaard terugschroeven. Dat leidt tot frustraties en onvrede, en is in strijd met de stabiliteitsdoelstelling van automatische indexatie.

De grotere schommelingen in de consumptieprijsindex zijn ook nadelig voor bedrijven, omdat bij een stijging van energieprijzen de consumptieprijsindex meer stijgt dan nodig is om de koopkracht van werknemers op peil te houden. Hierdoor stijgen de loonkosten voor bedrijven meer dan nodig, wat nadelig is voor de concurrentiepositie. Bij een daling van energieprijzen is er voor bedrijven daarentegen een voordeel aan het huidige systeem, ten koste van werknemers, omdat lonen dan minder stijgen dan de koopkracht. Het is echter net die grotere volatiliteit van de loonkosten en de concurrentiepositie die nadelig is voor bedrijven. Bij grote prijsschokken zal dit namelijk economische schade aanrichten omdat sommige bedrijven de extra loonkosten, hoewel tijdelijk, niet kunnen dragen. Er zullen onnodige faillissementen zijn, en sommige werknemers zullen daardoor hun baan verliezen.

Om welvaartsverliezen te vermijden moet de index beter worden afgestemd op de werkelijke energiefactuur en koopkrachtverlies van gezinnen.

Om welvaartsverliezen door dergelijke fricties bij zowel werknemers als werkgevers te vermijden, is het noodzakelijk dat de index beter wordt afgestemd op de werkelijke energiefactuur en koopkrachtverlies van gezinnen. Het is daarom aan te bevelen om de werkelijke facturen voor energie te gebruiken bij het berekenen van de consumptieprijsindex, zoals men ook in Nederland van plan is. Daarnaast zou de stookoliefactuur meer moeten gespreid worden, want ook daar stelden we een duidelijke

vertekning door het prijseffect vast. Dit zou zowel de stabiliteit van de koopkracht van werknemers als de concurrentiepositie van bedrijven ten goede komen.

CONCLUSIE

Op basis van banktransacties van 930.000 Belgische gezinnen blijkt dat de energiefactuur tijdens de energiecrisis veel minder is gestegen dan de officiële statistieken suggereren. Voor bijna de helft van de gezinnen was de factuur in het crisisjaar 2022 zelfs lager dan in 2021. Dit komt door drie effecten: de officiële statistieken houden enkel rekening met de tarieven van nieuwe (vaste of variabele) energiecontracten, terwijl een meerderheid van de gezinnen een contract had (heeft) met een vast tarief dat dateert van voor de crisis. Ook gaan de officiële cijfers uit van verbruiksvolumes van voor de coronapandemie, terwijl het verbruik in praktijk is gedaald. Tenslotte is er een verschil omdat bepaalde vormen van overheidssteun in de statistieken worden uitgespreid over de tijd, terwijl gezinnen er in werkelijkheid al ten volle van hebben kunnen genieten.

Aangezien de officiële cijfers gebruikt worden voor het berekenen van de consumptieprijsindex en de gezondheidsindex, werd de inflatie serieus overschat, en zijn lonen en uitkeringen meer gestegen dan het koopkrachtverlies door de energiecrisis. In de nabije toekomst zullen we echter exact het tegenovergestelde fenomeen ervaren: de energiefacturen van veel gezinnen zullen stijgen, terwijl dat niet zal resulteren in een stijging van de index. Lonen en uitkeringen zullen daardoor minder stijgen dan het koopkrachtverlies.

Deze problematiek doet zich telkens voor wanneer energieprijzen stijgen of dalen. Bij stijgingen is er tijdelijke koopkrachtwinst voor werknemers, terwijl er tijdelijk koopkrachtverlies is bij prijsdalingen. Hetzelfde principe geldt voor de concurrentiepositie van bedrijven, zij het systematisch in tegenovergestelde richting.

Zowel voor werknemers en werkgevers zijn dergelijke schommelingen in loonkosten en koopkracht ongewenst. Voor werknemers is er geen stabilisatie van de koopkracht, wat uiteindelijk de voornaamste doelstelling is van automatische loonindexatie. Bedrijven

kunnen daarentegen in de problemen komen bij een plotse achteruitgang van de concurrentiepositie.

Deze problemen kunnen voor beide partijen opgelost worden door de werkelijke energiefacturen te gebruiken voor het berekenen van de consumptieprijsindex en de gezondheidsindex. Daardoor zullen zowel de schommelingen in de index, de koopkracht en de concurrentiepositie verminderen. Het resultaat is een algemene stijging van de welvaart.

Prof. dr. Gert Peersman is gewoon hoogleraar aan de Vakgroep Economie. Zijn onderzoek focust op empirische macro-economie, monetair beleid, begrotingsbeleid, conjunctuuranalyse en de dynamiek van grondstofmarkten. Meer informatie over zijn onderzoek vindt u op zijn [homepagina](#). Contacteren kan via Gert.Peersman@Ugent.be.

Prof. dr. Koen Schoors is hoogleraar aan de Vakgroep Economie. Zijn voornaamste onderzoeksdomeinen omvatten het bank- en financiewezen, economische crisissen, en bedrijfsfinanciering. Meer informatie over zijn onderzoek vindt u op zijn [homepagina](#). Contacteren kan via Koen.Schoors@Ugent.be.

Dr. Milan van den Heuvel is postdoctoraal onderzoeker aan de Vakgroep Economie. Hij onderzoekt hoe de grote volumes data die grootbanken bezitten gebruikt kan worden om sociale en economische uitdaging aan te kaarten. Hierbij focust hij voornamelijk op empirisch micro-economische onderwerpen, van sociale mobiliteit, tot consumptiegedrag en ongelijkheid. Meer informatie over zijn onderzoek vindt u op zijn [homepagina](#). Contacteren kan via Milan.vandenheuvel@Ugent.be.

Gentse Economische Inzichten vormen een forum voor toegankelijk gecommuniceerde onderzoeksbevindingen en beleidsaanbevelingen door vorsers van de Universiteit Gent. De Inzichten vertolken alleen de visie van de auteur(s). Zij kunnen niet doorgaan als de visie van een onderzoeksgroep, de Vakgroep Economie of Universiteit Gent.

Voor meer onderzoek van de Vakgroep Economie verwijzen we naar <https://www.ugent.be/eb/economics/en>.

Gentse Economische Inzichten wordt mede mogelijk gemaakt door een gift van www.sustinvest.eu.

SUSTINVEST heeft geen inspraak over inhoud en beleidsaanbevelingen.

The logo for SUSTINVEST, featuring a stylized 'S' symbol followed by the word 'SUSTINVEST' in a serif font.